

Źródła finansowania i kierunki inwestycji w wybranych gospodarstwach agroturystycznych położonych na obszarze polskich Karpat

The financing sources and areas of investment in selected agritourism farms located in the area of the Polish Carpathians

Małgorzata Bogusz, Barbara Kiełbasa

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie

Streszczenie. Celem pracy było określenie źródeł i kierunków inwestowania w małych gospodarstwach rolnych prowadzących dodatkowo działalność agroturystyczną, a zlokalizowanych na obszarze polskich Karpat. Badania wykonano w 2011 r. w trzech województwach: małopolskim, podkarpackim i śląskim, obejmując nimi 73 gospodarstwa w 15 powiatach. Jak wynika z uzyskanych danych, właściciele gospodarstw korzystali ze środków pomocowych Unii Europejskiej. O te środki aplikowali najczęściej rolnicy prowadzący żywotne ekonomicznie gospodarstwa z przewagą produkcji roślinnej, a najrzadziej – właściciele najmniejszych gospodarstw ze zmarginalizowaną produkcją. Średnio w badanej próbie ponad połowa rolników korzystała ze środków pomocowych UE. Poszczególne powiaty znacznie się jednak różniły stopniem wykorzystania tych środków. Można uznać, że specyfika obszaru Karpat polskich uzasadnia potrzebę rozwijania różnych kierunków działalności rolniczej i pozarolniczej, a zewnętrzne środki pomocowe odgrywają ważną rolę w rozwoju gospodarczym wsi oraz tworzeniu nowych miejsc pracy. Wprawdzie skala inwestycji dokonywanych przez rolników prowadzących działalność agroturystyczną jest najczęściej niewielka, ale mają one na celu przede wszystkim rozwój działalności, wzbogacenie oferty, remont i modernizację pomieszczeń dla agroturystów. Działania takie przyczyniają się do podniesienia konkurencyjności gospodarstw agroturystycznych i zwiększenia dochodów rolników w regionie.

Słowa kluczowe: gospodarstwo agroturystyczne • środki pomocowe UE • inwestycje

Abstract. The main objective of the study was to determine the sources and directions of the investment activities of small farms with agritourism services, situated in the area of the Polish Carpathians. The investigations were conducted in 2011 and cov-

Adres do korespondencji – Corresponding author: Dr inż. Małgorzata Bogusz, Zakład Rozwoju Obszarów Wiejskich i Doradztwa, Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, al. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków; e-mail: m.bogusz@ur.krakow.pl.

ered 73 farms from 15 districts of three voivodeships, i.e. Małopolskie, Podkarpackie and Śląskie. As follows from the results, the farm owners benefited from EU aid programmes. Those applying for the funds were most often the owners of economically viable farms with vegetable production, and rarely the ones running smallest farms with marginalised production. On average, more than a half of all farmers in the study sample used the EU funds. There were, however, considerable differences in the level of their use between the individual districts. The specificity of the Polish Carpathians area can be considered a factor justifying the need for the development of various agricultural and non-agricultural activities. It should be mentioned that external funds play an important role in the economic development of rural areas and the creation of new jobs. Despite the fact that farmers providing agriturism services usually make small investments, the latter are most often intended to expand the business, enrich the offer, and renovate or modernise rooms for agriturists. Such activities contribute to enhancing the competitiveness of farms and increasing the income of farmers in the region.

Key words: agriturism farm, EU aid programmes, investments

Wstęp

Małe rodzinne gospodarstwa rolne występujące na obszarach wiejskich w polskiej części Karpat charakteryzują się niską dochodowością, co zmusza wielu rolników do poszukiwania dodatkowych źródeł dochodów poza rolnictwem. Nową dziedziną działalności pozwalającą uruchomić wolne zasoby gospodarstwa rolnego i wykorzystać walory wsi, a przez to zwiększyć zatrudnienie i dochody jej mieszkańców, jest turystyka wiejska i agroturystyka. Rozwój agroturystyki może być szansą na wykorzystanie niemobilnych zasobów pracy, które występują w gospodarstwie, oraz – obok innych form aktywizacji – sprzyjać zaangażowaniu członków rodziny rolnika, którzy pozostają bez pracy. Wzrost liczby gospodarstw prowadzących działalność agroturystyczną przyczynia się do spadku bezrobocia na wsi. W agroturystyce często upatruje się źródło rozwoju dla regionów, które nie mają możliwości intensywnego rozwoju rolnictwa i przemysłu ze względu na słabe gleby i brak surowców mineralnych. Okoliczności te stanowią w pewnym sensie ochronę przed urbanizacją, a zarazem stwarzają warunki do rozwoju turystyki wiejskiej. Za rozwojem agroturystyki na obszarze polskich Karpat przemawia też fakt, że jest to teren o wyjątkowo dogodnych dla takiej formy działalności warunkach przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowych, cechujący się m.in. dużym zróżnicowaniem wysokości terenu, szaty roślinnej i typu krajobrazu.

Rozwój funkcji turystycznej obszaru polskich Karpat jest często związany z rolnictwem. Specyfika indywidualnych gospodarstw rolnych na tym terenie sprawia, że szczególne znaczenie ma tu agroturystyka. Dla rolników ważny jest przede wszystkim ekonomiczny aspekt tej działalności, tj. możliwość uzyskania dodatkowego dochodu. Zdaniem Musiała (2008, s. 69–70), pracowitość i przedsiębiorczość ludności polskich Karpat stwarzają przesłanki do rozwoju różnych form działalności pozarolniczej, zwłaszcza turystyki wiejskiej i agroturystyki. Według Żmiji (1999, s. 27), nowe uwarunkowania gospodarcze sprzyjają także odradzaniu się na wsi lokalnej przedsiębiorczo-

ści. Aby osiągnąć zamierzony efekt, rolnicy muszą jednak inwestować w gospodarstwo agroturystyczne, przeznaczając środki na rozpoczęcie działalności agroturystycznej lub na rozszerzenie oferty dla zaspokojenia oczekiwań agroturystów.

Celem niniejszej pracy było określenie źródeł i kierunków inwestowania w wybranych gospodarstwach rolnych położonych na obszarze polskich Karpat. Szczególną uwagę poświęcono wpływowi Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej na poziom inwestycji w gospodarstwach.

Materiał i metody

Podstawowe źródło danych wykorzystanych w opracowaniu stanowiły informacje zebrane metodą wywiadu standaryzowanego. Założono celowy dobór obszaru oraz obiektów badań (gospodarstw).

Obszar badań obejmował 15 powiatów należących do trzech województw: małopolskiego, podkarpackiego i śląskiego, tj. powiat bieszczadzki, cieszyński, gorlicki, jasielski, krośnieński, leski, limanowski, myślenicki, nowosądecki, nowotarski, przemyski, sanocki, suski, tatrzański i żywiecki. Wybrano je celowo, zgodnie z założeniem, że ponad 50% obszaru danego powiatu znajduje się w geograficznych granicach polskiej części Karpat.

Badania empiryczne przeprowadzono w 2011 r. i objęto nimi 73 gospodarstwa agroturystyczne dobrane na podstawie określonych kryteriów topograficznych, przyrodniczych i czasowych. Podstawowym kryterium wyboru obiektów badań było ich usytuowanie na wiejskich obszarach polskich Karpat. Założono ponadto, że badane podmioty będą zlokalizowane na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW). Kolejnym kryterium było prowadzenie zarejestrowanej działalności agroturystycznej co najmniej od trzech lat.

Na potrzeby analiz podzielono gospodarstwa na grupy (typy), biorąc pod uwagę dwa parametry ekonomiczne: standardową nadwyżkę bezpośrednią (*standard gross margin*, SGM) i wielkość ekonomiczną wyrażoną w europejskich jednostkach wielkości (*European size unit*, ESU) (Goraj i in. 2004, s. 26). Podziału dokonano w dwóch etapach: w pierwszym etapie gospodarstwa zostały podzielone na dwie grupy według wielkości standardowej nadwyżki bezpośredniej osiągniętej w produkcji roślinnej i zwierzęcej, a na drugim etapie podzielono je według wielkości ekonomicznej. Doprowadziło to do wyodrębnienia w badanej próbie pięciu typów gospodarstw rolnych z działalnością agroturystyczną (tab. 1). Analizie poddano zatem gospodarstwa prowadzące produkcję wyłącznie na własne potrzeby, gospodarstwa tzw. niskotowarowe oraz gospodarstwa żywotne ekonomicznie (czyli te o wielkości ekonomicznej powyżej 4 ESU), przy czym te dwie ostatnie grupy były dodatkowo podzielone ze względu na typ prowadzonej produkcji (roślinnej lub zwierzęcej).

Tabela 1. Typy gospodarstw agroturystycznych wyodrębnione w badaniach

Oznaczenie typu	Nazwa typu	Wielkość ekonomiczna
Typ 1	gospodarstwa agroturystyczne ze zmarginalizowaną produkcją	poniżej 2 ESU
Typ 2	gospodarstwa agroturystyczne niskotowarowe z przewagą produkcji roślinnej	2–4 ESU
Typ 3	gospodarstwa agroturystyczne niskotowarowe z przewagą produkcji zwierzęcej	2–4 ESU
Typ 4	gospodarstwa agroturystyczne żywotne ekonomicznie z przewagą produkcji roślinnej	powyżej 4 ESU
Typ 5	gospodarstwa agroturystyczne żywotne ekonomicznie z przewagą produkcji zwierzęcej	powyżej 4 ESU

Źródło: Opracowanie własne

Wyniki

Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej UE na inwestycje w polskich gospodarstwach rolnych

Gospodarstwa rolne i obszary wiejskie były i nadal są szeroko wspierane w ramach Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej, w której przewidziano środki na inwestycje w rozwój, dywersyfikację produkcji i modernizację gospodarstw. Przed wstąpieniem naszego kraju do struktur europejskich polscy rolnicy mogli pozyskiwać środki z programów przedakcesyjnych, takich jak np. SAPARD¹. W ramach programu SAPARD przeznaczono dla Polski ponad 708 mln EUR, przy czym 75% środków pochodziło z budżetu Unii Europejskiej, a 25% z budżetu krajowego (Siekierski 2010, s. 40–56). Wymieniona kwota okazała się jednak niewystarczająca na przeprowadzenie zaplanowanych procesów dostosowawczych. Aby zrealizować wszystkie projekty, przesunięto na ten cel część środków z Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004–2006 (Drygas 2008, s. 271–284). Realizacja działań programu SAPARD opierała się na zasadzie współfinansowania projektów inwestycyjnych przez rolnika, ponieważ wypłata środków następowała w formie zwrotu części poniesionych przez niego kosztów. Warunek ten stanowił poważną barierę w realizacji inwestycji przez rolników i przedsiębiorców rolnych (Nurzyńska 2011, s. 25–42). Dla wykorzystania środków z programu SAPARD niezbędne było utworzenie odpowiednich struktur administracyjnych, m.in. instytucji płatniczej. W tym celu powołano Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) z 16 regionalnymi oddziałami oraz 314 biurami powiatowymi (Kowalczyk 2002, s. 65–82).

W latach 2004–2006 inwestycje w gospodarstwa rolne i obszary wiejskie były wspierane w ramach działań z Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja

¹ Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development (Specjalny Przedakcesyjny Program na Rzecz Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich).

i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006” (zwanego w skrócie SPO-Rol.) oraz Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004–2006 (PROW 2004–2006).

SPO Rol. 2004–2006 w pewnym zakresie kontynuował założenia programu SAPARD – miał podobne cele i zadania. Jego finansowanie pochodziło z Sekcji Orientacji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnych, środków krajowych oraz środków od inwestorów prywatnych (Wiatrak 2000, s. 31–47). Program miał na celu zwiększenie konkurencyjności gospodarki rolno-żywnościowej oraz zapewnienie zrównoważonego i wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich poprzez różnego rodzaju przedsięwzięcia inwestycyjne (Pinder i Usherwood 2009, s. 90–95). Do najważniejszych działań należały inwestycje w gospodarstwach rolnych na rzecz dostosowania ich do nowych standardów europejskich. Instytucją zarządzającą środkami było Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, a instytucjami wdrażającymi były Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR), Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA) oraz urzędy marszałkowskie. Całkowity budżet tego programu wynosił prawie 1,8 mld EUR, z czego prawie 1,2 mld EUR stanowiły środki z Unii Europejskiej. Nabór wniosków przez ARiMR trwał od 2004 do 2006 r., a środki wypłacano do 2008 r. Łącznie sfinansowano ponad 80 tys. wniosków na kwotę ponad 6,5 mld PLN² (tab. 2).

Wypłacona kwota wyniosła 174% sumy alokacji środków w ramach SPO-Rol. (Skórnicki 2003, s. 103–113). Program obejmował trzy priorytety, a w ich obrębie piętnaście działań (tab. 2). Można zauważyć, że najwięcej środków przeznaczono na realizację inwestycji w gospodarstwach rolnych (prawie 2,5 mld PLN). Działanie to cieszyło się dużym zainteresowaniem rolników, a jego spektrum było bardzo szerokie.

Odrębnym i niezależnym od SPO-Rol. dokumentem programowym był Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004–2006, finansowany przez Sekcję Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnych oraz przez budżet krajowy. Akredytowaną agencją płatniczą w ramach realizacji zadań PPROW 2004–2006 w Polsce była Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, która opracowała procedury wdrożeniowe. Całkowita kwota pomocy przyznanej Polsce w ramach tego planu wynosiła prawie 3,6 mld EUR, przy czym prawie 2,8 mld EUR pochodziło z budżetu UE, a 0,7 mld EUR ze środków krajowych³. Część tych środków przesunięto na uzupełnienie płatności bezpośrednich, a część na dofinansowanie niektórych działań SAPARD (PROW 2009). PROW 2004–2006 koncentrował się wokół dwóch celów strategicznych, do których przypisano siedem działań, a ponadto obejmował dwa działania dodatkowe, w tym pomoc techniczną⁴ (tab. 3). Z ogólnej sumy prawie 11 mld PLN, przeznaczonych na realizację działań PROW 2004–2006, najwięcej środków przeznaczono na płatności dla gospodarstw położonych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) oraz na działania wspomagające rolników w procesie dostosowywania produkcji rolnej (głównie produkcji mleka) do standardów Unii Europejskiej (zwłaszcza do wymogów wzajemnej zgodności), co wiązało się z podejmowaniem różnych przedsięwzięć inwestycyjnych w gospodarstwach rolnych.

² www.arimr.gov.pl

³ www.funduszezstrukturalne.gov.pl

⁴ www.arimr.gov.pl

Tabela 2. Efekty realizacji działań Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006” (SPO-Rol. 2004–2006) w Polsce

Priorytet	Działanie	Liczba dofinansowanych wniosków	Kwota zrealizowanych płatności (mln PLN)
1. Wspieranie zmian i dostosowań w sektorze rolno-spożywczym	Inwestycje w gospodarstwach rolnych	42 582	2 418,5
	Ułatwienie startu młodym rolnikom	18 858	707,5
	Szkolenia	338	73,5
	Wsparcie doradztwa rolniczego	78	161,8
	Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych	1 646	1 702,3
	Przywracanie potencjału produkcji leśnej zniszczonego naturalną katastrofą lub pożarem oraz wprowadzenie odpowiednich instrumentów zapobiegawczych	57	51,6
2. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich	Scalanie gruntów	148	62,8
	Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego	2 720	395,9
	Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów	7 170	282,0
	Gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi	601	372,9
	Rozwój i ulepszanie infrastruktury technicznej związanej z rolnictwem	4 953	146,7
3. Pomoc techniczna	Pilotażowy Program Leader+	793	97,9
	Wsparcie systemu zarządzania i wdrażania SPO	220	37,7
	Rozwój instytucjonalny	143	48,8
	Informowanie i promocja SPO	151	4,4
Razem		80 458	6 564,3

Źródło danych: System Informacji Zarządczej ARiMR, stan na dzień 30.06.2009 (www.arimr.gov.pl)

Inwestycje te miały charakter zarówno dostosowawczy, jak i rozwojowy (Kiełbasa 2009, s. 95–104). Dużym zainteresowaniem rolników cieszyły się także renty strukturalne oraz wspieranie gospodarstw niskotowarowych (tab. 3).

Tabela 3. Efekty realizacji działań Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004–2006 (PROW 2004–2006) w Polsce

Cel strategiczny	Działanie	Liczba dofinansowanych wniosków	Kwota zrealizowanych płatności (mln PLN)
1. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich	Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)	2 652 772	3 708,3
	Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt	79 408	814,9
	Zalesienie gruntów rolnych	28 536	384,5
	Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów UE	72 591	2 437,5
2. Poprawa konkurencyjności gospodarki rolno-żywnościowej	Renty strukturalne	56 179	2 083,1
	Wspieranie gospodarstw niskotowarowych	172 728	1 316,4
	Grupy producentów rolnych	103	24,2
Pomoc techniczna		110	108,3
Razem		3 062 427	10 877,2

Źródło danych: System Informacji Zarządczej ARiMR, stan na dzień 31.12.2008 (www.arimr.gov.pl)

Od 2007 r. podstawowym instrumentem wsparcia przekształceń strukturalnych, ekonomicznych i społecznych w rolnictwie i przetwórstwie produktów rolnych był Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (PROW 2007–2013) (Bogusz i Paluch 2011, s. 37–40). Wdrożono go w Polsce na podstawie regulacji unijnych⁵ i krajowych⁶ oraz odpowiednich aktów wykonawczych⁷.

⁵ Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW). Dz. Urz. UE L. 277 z 21.10.2005 r., s. 1 z późn. zm.

⁶ Ustawa z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich, Dz. U. z 2007 r. Nr 64, poz. 427.

⁷ Rozporządzenia wykonawcze do każdego z działań PROW 2007–2013 (Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi) – w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania (...) objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013.

Na realizację PROW 2007–2013 przeznaczono łącznie 17,2 mld EUR, przy czym 13,2 mld EUR pochodziło z budżetu Unii Europejskiej, a 4 mld EUR z budżetu krajowego. Program obejmował cztery podstawowe osie oraz 22 działania⁸ (tab. 4).

Tabela 4. Efekty realizacji działań Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (PROW 2007–2013) w Polsce

Oś priorytetowa	Działanie	Liczba zawartych umów	Kwota zrealizowanych płatności (mln PLN)
1. Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego	Szkolenia zawodowe dla osób zatrudnionych w rolnictwie i leśnictwie	89	92,1
	Ułatwienie startu młodym rolnikom	23 160	1 594,9
	Renty strukturalne	19 945	8 381,1
	Korzystanie z usług doradczych przez rolników i posiadaczy lasów	49 680	180,6
	Modernizacja gospodarstw rolnych	60 212	7 452,3
	Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej	1 499	2 007,7
	Poprawianie i rozwijanie infrastruktury związanej z rozwojem i dostosowaniem rolnictwa i leśnictwa	642	2 120,6
	Przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku wystąpienia klęsk żywiołowych oraz wprowadzenie odpowiednich działań zapobiegawczych	4 908	462,8
	Uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności	24 014	57,6
	Działania informacyjne i promocyjne o PROW 2007–2013	25	14,1

⁸ www.arimr.gov.pl

Tabela 4. cd.

Oś priorytetowa	Działanie	Liczba zawartych umów	Kwota zrealizowanych płatności (mln PLN)
	Grupy producentów rolnych	2 882	484,8
	Wspieranie gospodarstw na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)	5 020 816	9 213,2
2. Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich	Program rolnośrodowiskowy	409 478	4 718,8
	Zalesianie gruntów rolnych oraz zalesianie gruntów innych niż rolne	13 825	794,9
	Odtwarzanie potencjału produkcji leśnej zniszczonego przez katastrofy oraz wprowadzanie instrumentów zapobiegawczych	11 713	989,7
3. Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej	Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej	15 369	1 108,3
	Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw	12 399	2 296,3
	Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej	3 954	4 677,7
	Odnowa i rozwój wsi	6 290	1 699,3
4. LEADER	Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju	27 100	2 016,4
	Wdrażanie projektów współpracy	354	26,3
	Funkcjonowanie lokalnej grupy działania	996	541,7
Razem		5 709 350	50 931,2

Źródło danych: System Informacji Zarządczej ARiMR, stan na dzień 31.12.2013 (www.arimr.gov.pl)

Podobnie jak poprzednie programy, PROW 2007–2013 skupiał się przede wszystkim na wspieraniu inwestycji zmierzających do podniesienia konkurencyjności gospodarstw rolnych i obszarów wiejskich, tj. inwestycji w modernizację gospodarstw, zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej czy różnicowanie

w kierunku działalności nierolniczej, oraz na wspieraniu młodych rolników. Ponad 40% wszystkich środków przeznaczono na bezpośrednie inwestycje w rozwój gospodarstw rolnych. Mocno wspierane były także działania mające na celu polepszenie jakości życia na obszarach wiejskich, tj. działania w ramach osi 3 (Drygas 2008, s. 119–146).

Źródła finansowania i kierunki inwestycji w badanych gospodarstwach rolnych

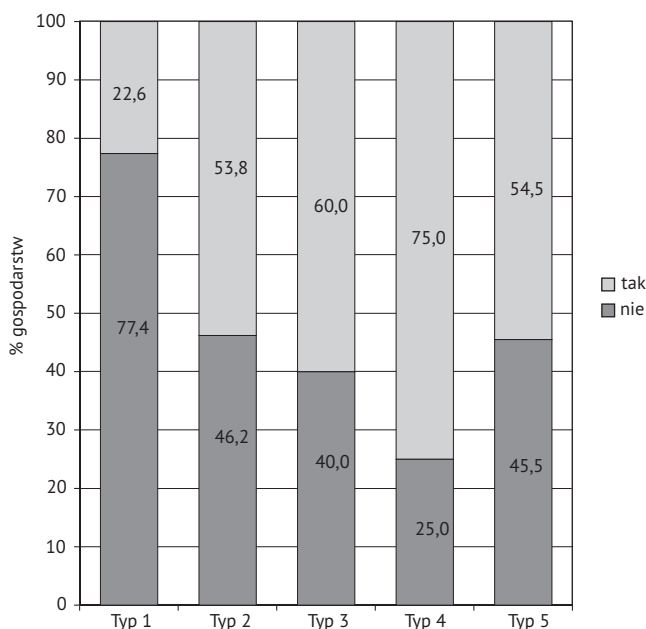
Obecnie duża część polskich rolników szuka innych możliwości zarobkowania, np. poszukując pracy poza gospodarstwem rolnym lub podejmując działalność agroturystyczną. Gospodarstwa agroturystyczne tworzą się szczególnie tam, gdzie panują odpowiednie warunki naturalne, które stanowią walor i atrakcję turystyczną (Drzewiecki 2002, s. 90). Do rozpoczęcia działalności agroturystycznej rolnik potrzebuje określonego kapitału, który musi zgromadzić na realizację przedsięwzięć inwestycyjnych (Ciodyk 2000, s. 26).

Kapitał wykorzystywany w gospodarstwie na potrzeby inwestycyjne może pochodzić z różnych źródeł. Ze względu na pochodzenie wyróżnia się dwa rodzaje kapitału (Dębiewska i Gosztowtt 1996, s. 30–31): wewnętrzny (własny) i zewnętrzny (obcy). Głównym źródłem potrzebnego kapitału często bywają posiadane środki własne w postaci gotówki, lokat bankowych czy papierów wartościowych.

Włączenie Polski do Unii Europejskiej i objęcie polskiego rolnictwa mechanizmami Wspólnej Polityki Rolnej spowodowało, że rolnicy mogą poszukiwać zewnętrznych źródeł finansowania inwestycji w rozwój gospodarstw rolnych, jak również dywersyfikować źródła dochodów. Pozyskiwanie środków finansowych z programów Unii Europejskiej oraz umiejętne wykorzystywanie naturalnych walorów konkretnego obszaru stwarzają dużą szansę rozwoju nie tylko dla rolników, ale także dla przedsiębiorców prowadzących firmy na obszarach wiejskich (Kania i Bogusz 2010, s. 73–77).

Analizując wykorzystanie dostępnych środków pomocowych Unii Europejskiej przez gospodarstwa agroturystyczne należące do pięciu typów wyodrębnionych w pracy, zauważono, że najczęściej gospodarstw korzystających ze środków z UE w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (75%) reprezentowało typ 4, obejmujący żywotne ekonomicznie podmioty z przewagą produkcji roślinnej, a najmniej (niecałe 23%) – typ 1, grupujący najmniejsze gospodarstwa ze zmarginalizowaną produkcją (ryc. 1). W przypadku pozostałych typów odsetek gospodarstw korzystających ze środków unijnych przekraczał 50%. Można zatem uznać, że rolnicy chętnie korzystali z instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej. Dotyczyło to zwłaszcza tych, którzy planowali dalej rozwijać swoje gospodarstwa bądź zajmować się inną działalnością na obszarach wiejskich, niezwiązaną bezpośrednio z rolnictwem, np. agroturystyką, prowadzeniem gospodarstwa edukacyjnego, wytwarzaniem produktów regionalnych, ekologicznych itp.

Biorąc pod uwagę podział na powiaty, stwierdzono, że w trzech powiatach na badanym obszarze polskich Karpat, tj. limanowskim, przemyskim i sanockim, odsetek gospodarstw agroturystycznych korzystających z funduszy unijnych wynosił 100%. Ponad 60% gospodarstw korzystało ze środków pomocowych w powiatach: bieszczadzkim, cieszyńskim i nowosądeckim, ok. 40% – w leskim i nowotarskim, a ok. 1/3

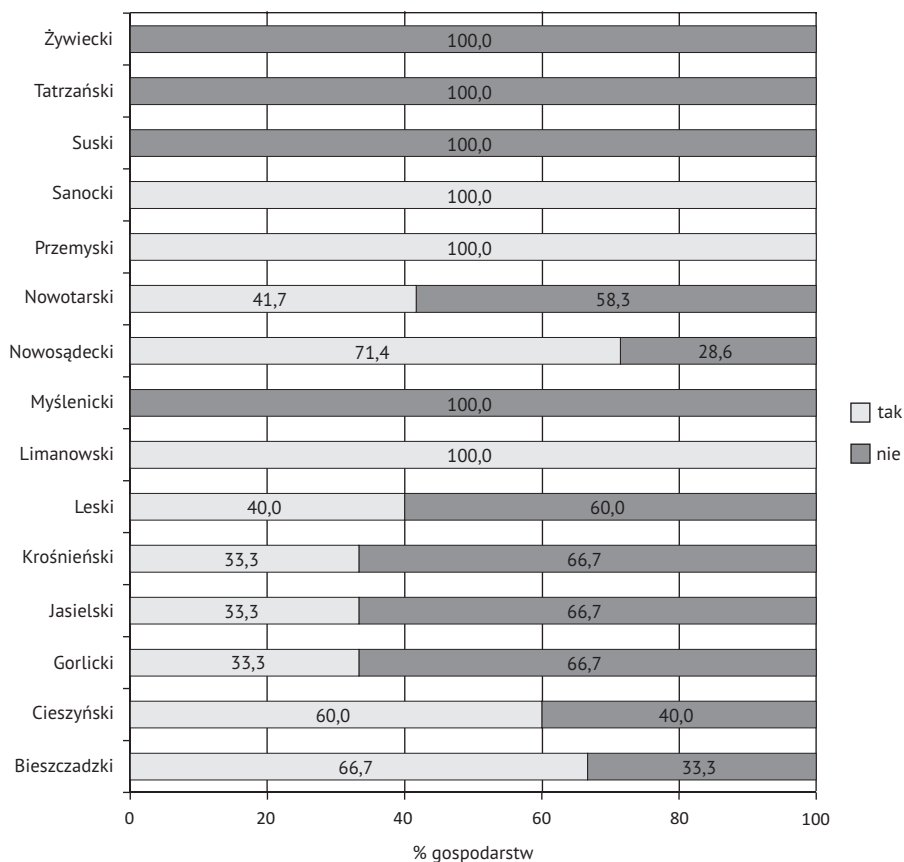
Ryc. 1. Odsetek gospodarstw agroturystycznych (N = 73), które korzystały ze środków pomocowych Unii Europejskiej w latach 2004–2005, z podziałem na typy; typ 1–5 – patrz tabela 1

Źródło: Opracowanie własne

– w gorlickim, jasielskim i krośnieńskim. Gospodarstwa w powiatach: myślenickim, suskim, tatrzańskim i żywieckim nie korzystały ze środków pomocowych w ramach WPR (ryc. 2).

Niechęć rolników do pozyskiwania dostępnych środków pomocowych z Unii Europejskiej to niekorzystne zjawisko, ponieważ stanowi barierę w rozwoju gospodarstw lub w dywersyfikacji źródeł dochodów rolników. Należy zauważyć, że potrzeba rozwoju różnych kierunków działalności rolniczej i pozarolniczej na badanym terenie jest uzasadniona jego specyfiką, a zewnętrzne środki pomocowe odgrywają ważną rolę w rozwoju gospodarczym wsi oraz tworzeniu nowych miejsc pracy.

W tabeli 5 przedstawiono rodzaje programów pomocowych i działań, z których korzystały badane gospodarstwa. Przedsięwzięcia rolnicze dofinansowane w ramach działań: „inwestycje w gospodarstwach rolnych” SPO-Rol. 2004–2006 oraz „modernizacja gospodarstw rolnych” PROW 2007–2013 były realizowane przede wszystkim w gospodarstwach typu 4 i 5, czyli w podmiotach żywotnych ekonomicznie. Wynikało to z warunków dostępu do tych środków (wymienione działania były skierowane wyłącznie do gospodarstw z towarową produkcją rolniczą). Z działania „ułatwienie startu młodym rolnikom” (SPO-Rol. 2004–2006) skorzystano w pierwszym typie gospodarstw, mimo że produkcja była tam zmarginalizowana. Znajduje to wyjaśnienie w fakcie, że w tamtym okresie programowania tzw. młodzi rolnicy (czyli osoby do

Ryc. 2. Odsetek gospodarstw agroturystycznych (N = 73), które korzystały ze środków pomocowych Unii Europejskiej w latach 2004–2011, według powiatów

Źródło: Opracowanie własne

40 roku życia, podejmujące się po raz pierwszy prowadzenia gospodarstwa rolnego) mogli być beneficjentami wspomnianego działania. Dużą popularnością wśród rolników, zwłaszcza na południu kraju, cieszyło się działanie „wspieranie gospodarstw niskotowarowych” (PROW 2004–2006), co nie dziwi, gdyż przeważają tam gospodarstwa niskotowarowe, a do takich należą gospodarstwa zaliczone w pracy do typów 2 i 3. Wymienione działanie zostało także wskazane w typie 5 gospodarstw. Należy podkreślić, że wszystkie badane gospodarstwa korzystały ze środków pomocowych UE, zarówno przedakcesyjnych, jak i dostępnych po akcesji, przeznaczonych na realizację różnych przedsięwzięć inwestycyjnych (tab. 5).

W gospodarstwach prowadzono zarówno inwestycje rolnicze (ryc. 3), jak i nierolnicze (ryc. 4). Ogólnie można zauważyć, że odsetek gospodarstw realizujących inwestycje rolnicze wzrastał wraz z wielkością ekonomiczną: najmniejszy był w gospodarstwach typu 1, tj. ze zmarginalizowaną produkcją (ok. 29%), a największy – w gospodarstwach

Tabela 5. Wykorzystanie środków pomocowych z Unii Europejskiej w badanych gospodarstwach (z podziałem na typy) w latach 2004–2006 i 2007–2013

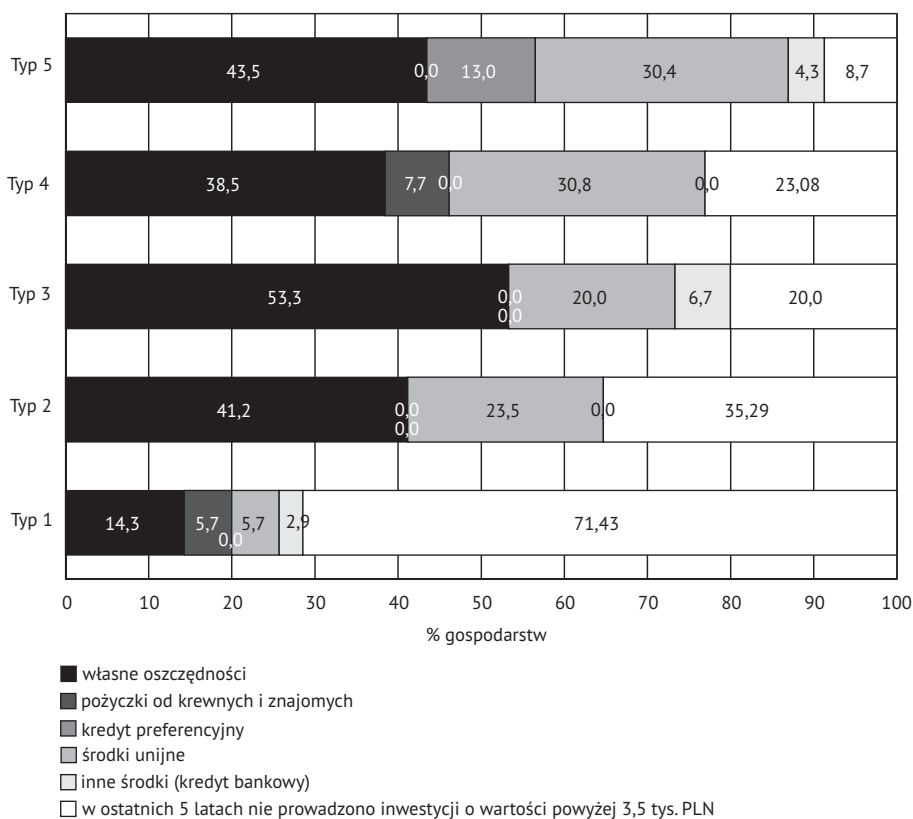
Działanie	Typ 1		Typ 2		Typ 3		Typ 4		Typ 5		Ogółem	
	L.w.	%	L.w.	%	L.w.	%	L.w.	%	L.w.	%	L.w.	%
SAPARD, SPO-Rol. 2004–2006, PROW 2004–2006												
Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich	2	33,0	-	-	-	-	1	20,0	-	-	3	13,6
Inwestycje w gospodarstwach rolnych	-	-	-	-	-	-	1	20,0	-	-	1	4,5
Ułatwienie startu młodym rolnikom	1	17,0	-	-	-	-	-	-	-	-	1	4,5
Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa...	3	50,0	2	40,0	-	-	3	60,0	2	67,0	10	45,5
Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt	-	-	2	40,0	-	-	-	-	-	-	2	9,0
Wspieranie gospodarstw niskotowarowych	-	-	1	20,0	3	100,0	-	-	1	33,0	5	22,7
Razem	6	100,0	5	100,0	3	100,0	5	100,0	3	100,0	22	100,0
PROW 2007–2013												
Modernizacja gospodarstw rolnych	-	-	1	100,0	-	-	1	33,3	2	40,0	4	30,8
Program rolnośrodowiskowy	-	-	-	-	-	-	1	33,3	2	40,0	3	23,0
Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej	1	100,0	-	-	3	100,0	1	33,4	1	20,0	6	46,2
Razem	1	100,0	1	100,0	3	100,0	3	100,0	5	100,0	13	100,0

Typ 1–5 – patrz tabela 1, L.w. – liczba wskazań

Źródło: Opracowanie własne

typu 5, tj. żywotnych ekonomicznie z przewagą produkcji zwierzęcej (ok. 91%) (ryc. 3). Co ciekawe, odsetek gospodarstw prowadzących inwestycje rolnicze był wyższy w typie 3 niż w typie 4, mimo że te pierwsze należały do niskotowarowych. Wynika stąd, że rolnicy częściej podejmowali inwestycje w gospodarstwach z produkcją zwierzęcą niż roślinną. Można przypuszczać, że było to spowodowane obowiązkiem dostosowania produkcji zwierzęcej do wymogów UE. W szczególności spełnienie wymogów w zakresie dobrostanu zwierząt nierzadko wiązało się z kosztownymi przedsięwzięciami inwestycyjnymi, takimi jak np. modernizacja i adaptacja budynków inwentarskich.

We wszystkich typach gospodarstw inwestycje rolnicze były realizowane przede wszystkim z własnych oszczędności oraz ze środków pomocowych UE (ryc. 3). Z wyjątkiem typu 1, wartość inwestycji dofinansowanych z tych środków przekraczała 20% wartości wszystkich inwestycji. Zarówno w gospodarstwach niskotowarowych, jak i żywotnych ekonomicznie rolnicy chętnie wykorzystywali możliwości stwarzane przez środki unijne. W gospodarstwach typu 1 – najmniejszych, z produkcją margi-

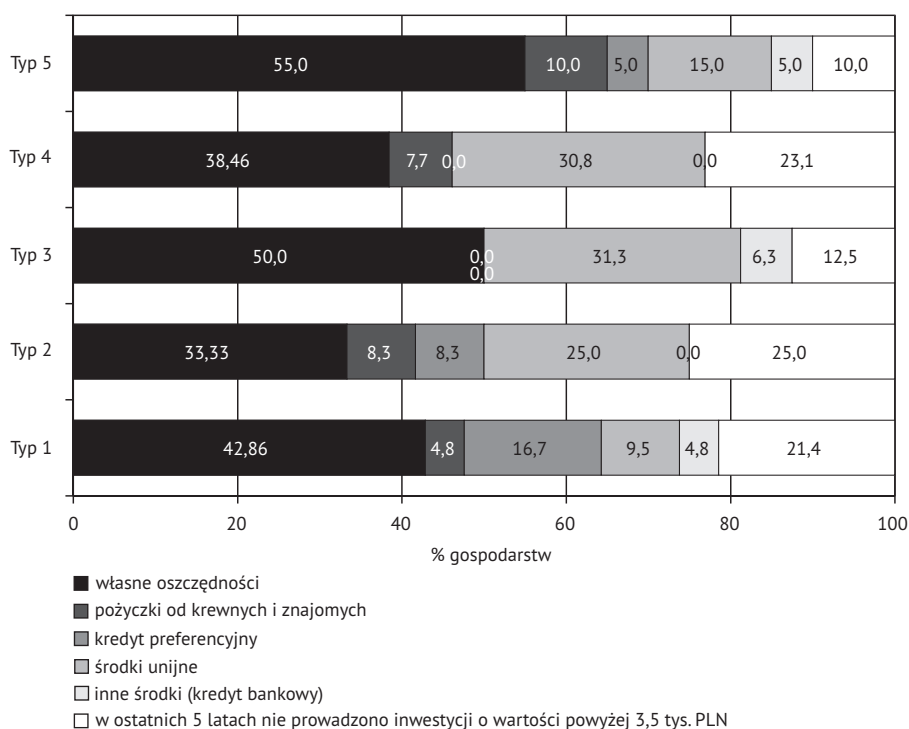

Ryc. 3. Źródła finansowania inwestycji rolniczych w gospodarstwach agroturystycznych (N = 103, respondenci mogli zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź) z podziałem na typy; typ 1–5 – patrz tabela 1

Źródło: Opracowanie własne

nalną (5,7%), a także typu 5 – żywotnych ekonomicznie z przewagą produkcji zwierzęcej (13,0%) rolnicy realizowali inwestycje także ze środków pozyskanych z kredytów preferencyjnych. Dzięki korzystnym warunkom (np. odroczony termin spłaty, obniżone oprocentowanie lub zadowalające ubezpieczenie) kredyty te są interesującą propozycją dla rolników.

W każdym z wyodrębnionych typów gospodarstw agroturystycznych część podmiotów (od ok. 10 do 25%) w ostatnich 5 latach nie podejmowała żadnych nierolniczych przedsięwzięć inwestycyjnych (ryc. 4). Głównym źródłem finansowania inwestycji nierolniczych we wszystkich typach gospodarstw były własne oszczędności. W przypadku typów 3 i 5 udział takich gospodarstw przekraczał 50% (ryc. 4). Duży odsetek (ok. 30%) gospodarstw, zwłaszcza typu 3 i 4, korzystał też ze środków pomocowych z UE. W gospodarstwach, z wyjątkiem niskotowarowych z przewagą produkcji zwierzęcej (typ 3), finansowano również inwestycje z pożyczek od krewnych i znajomych, jednakże ich udział był niewielki. Największy odsetek gospodarstw wykorzystujących kredyty preferencyjne do realizacji inwestycji nierolniczych (16,7%) zanotowano w typie 1 (z produkcją marginalną).

Ryc. 4. Źródła finansowania inwestycji nierolniczych w gospodarstwach agroturystycznych (N = 115, respondenci mogli zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź) z podziałem na typy; typ 1–5 – patrz tabela 1

Źródło: Opracowanie własne

Można zauważyć, że w każdym typie gospodarstw agroturystycznych odsetek podmiotów finansujących inwestycje nierolnicze z własnych oszczędności był wyższy niż w przypadku inwestycji rolniczych. Powodem tego może być mała skala inwestycji oraz prowadzonej przez rolników działalności agroturystycznej. Rolnicy nie dysponują odpowiednim kapitałem, aby podejmować duże inwestycje nierolnicze, i zazwyczaj decydują się na te, które są w stanie pokryć z własnych oszczędności. Istotnym czynnikiem zniechęcającym rolników do aplikowania o środki z programów UE jest też skomplikowana procedura pozyskiwania i rozliczania projektów.

Jak wynika z badań, w gospodarstwach żywnościowych ekonomicznie dokonywano przede wszystkim inwestycji rolniczych. We wszystkich pięciu typach gospodarstw inwestycje były finansowane z różnych źródeł, przy czym przeważały oszczędności własne oraz środki pomocowe z UE, zwłaszcza te przeznaczone na działalność agroturystyczną. W ramach rozwijania działalności agroturystycznej rolnicy w swoich gospodarstwach realizowali najczęściej takie inwestycje, jak doposażenie pokoi, remont pomieszczeń, zagospodarowanie terenu pod działalność oraz adaptacja różnych budynków na potrzeby agroturystyki.

Podsumowanie

Na podstawie badań obejmujących próbe gospodarstw agroturystycznych z terenu polskich Karpat można stwierdzić, że odsetek gospodarstw realizujących inwestycje rolnicze był wyższy wśród podmiotów ekonomicznie większych. Właściciele gospodarstw ze zmarginalizowaną produkcją rolniczą oraz gospodarstw niskotowarowych podejmowali przede wszystkim inwestycje niezwiązane z produkcją rolniczą. W gospodarstwach żywnościowych ekonomicznie dokonywano przede wszystkim inwestycji związanych z produkcją rolniczą, przy czym przeważały one wartościowo nad inwestycjami związanymi bezpośrednio z agroturystyką.

We wszystkich badanych typach gospodarstw inwestycje były finansowane z różnych źródeł, w tym przede wszystkim z własnych oszczędności oraz ze środków pomocowych Unii Europejskiej, wykorzystywanych zwłaszcza przy inwestycjach związanych z agroturystyką. Inwestycje w zakresie działalności agroturystycznej (doposażenie pokoi, remont pomieszczeń, odpowiednie zagospodarowanie terenu) miały na celu podniesienie standardu tych usług, aby spowodować oczekiwane przez respondentów lepsze wykorzystanie bazy noclegowej. Wyniki badań wskazują, że działalność agroturystyczna korzystnie wpływa na gospodarstwa. Przede wszystkim motywuje ona rolników do poszukiwania dodatkowych, zewnętrznych źródeł finansowania nie tylko inwestycji w rozwój agroturystyki, ale także inwestycji rolniczych.

Podsumowując należy uznać, że zainteresowanie programami pomocowymi UE przyniosło pozytywne efekty, przede wszystkim w zakresie przygotowania odpowiedniej infrastruktury turystycznej i lepszego dopasowania oferty do potrzeb i oczekiwań agroturystów. Programy te stwarzają bowiem możliwość pozyskania dodatkowych środków na dostosowanie bazy turystycznej do odpowiednich standardów. Obszar polskich Karpat, ze względu na swą specyfikę, wymaga rozwijania różnych kierunków działalności rolniczej i pozarolniczej, w tym agroturystyki. Przyczyni się to do rozwoju gospodarczego wsi oraz tworzenia nowych miejsc pracy.

Bibliografia

- Bogusz M., Paluch Ł. (2011), Ocena wykorzystania funduszy w UE w rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich województwa małopolskiego. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. XIII, z. 1, s. 37–40.
- Ciodyk T. (2000), Agroturystyka w Polsce: znaczenie, szanse i bariery rozwoju. *Bez Granic*, nr 6(37), s. 26.
- Dębniewska M., Gosztowtt J. (1996), Agrobiznes turystyczny w województwie olsztyńskim. Wrocław, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, s. 5–31.
- Drygas M. (2008), Ocena przydatności wybranych instrumentów WPR po 2013 roku, [w:] M. Kłodziński, red., *Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie lat 2014–2020*. Warszawa, IRWiR PAN, s. 119–146.
- Drzewiecki M. (2002), *Podstawy agroturystyki*. Bydgoszcz, Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego.
- Horaj L., Mańko S., Sass R., Wyszowska Z. (2004), *Rachunkowość rolnicza*. Warszawa, Difin.
- Kania J., Bogusz M. (2010), Efekty pracy doradczej we wdrażaniu instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej na przykładzie województwa małopolskiego. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. XII, z. 5, s. 73–77.
- Kiełbasa B. (2009), Ocena działalności inwestycyjnej przedsiębiorstw sektora rolno-spożywczego z uwzględnieniem wykorzystania funduszy europejskich. *Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie – Problemy Rolnictwa Światowego*, t. 8(XXIII), s. 95–104.
- Kowalczyk S. (2002), Przygotowanie instytucjonalne Polski do korzystania ze środków Unii Europejskiej przeznaczonych dla rolnictwa i obszarów wiejskich, [w:] *Wieś i rolnictwo – perspektywy rozwoju*. Warszawa, IERiGŻ, IRWiR PAN, SGH – Katedra Agrobiznesu, s. 65–82.
- Musiał W. (2008), Przesłanki upadku ekonomicznego gospodarstw rolniczych na obszarach górzystych. *Problemy Zagospodarowania Ziemi Górskich*, z. 55, s. 69–70.
- Nurzyńska I. (2011), *Fundusze Unii Europejskiej a system finansowania inwestycji ze środków publicznych w Polsce*. Warszawa, IRWiR PAN.
- Pinder J., Usherwood S. (2009), *Unia Europejska*. Warszawa, PWE.
- PROW (2009), *Ewaluacja ex-post Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004–2006*. Raport końcowy. Warszawa, IERiGŻ-PIB, IRWiR PAN, IUNG-PIB, BSM Sp. j.
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW). *Dz. Urz. UE L*. 277 z 21.10.2005 r., s. 1 z późn. zm. (Rozporządzenie... 2005)
- Siekierski J. (2010), *Rolnictwo i wieś przed i po akcesji Polski do Unii Europejskiej*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie.
- Skórnicki H. (2003), Możliwości wykorzystania funduszy pomocowych w projektowaniu przyszłej działalności w gospodarstwie rolnym, [w:] G. Hołubowicz-Kliza, red., *Zarządzanie gospodarstwem rolnym lub małym i średnim przedsiębiorstwem na obszarach wiejskich*. Puławy, IUNG, s. 103–113.
- Ustawa z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich, *Dz. U.* z 2007 r. Nr 64, poz. 427. (Ustawa... 2007)
- Wiatrak A.P. (2000), Fundusze strukturalne w Unii Europejskiej a rozwój obszarów wiejskich. *Optimum. Studia Ekonomiczne*, nr 2(6), s. 31–47.
- Żmija J. (1999), *Przedsiębiorczość w agrobiznesie a rozwój obszarów wiejskich w regionie Małopolski*. Kraków, Czuwajmy.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 12.03.2014